

प्युठान जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह दशौं
पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

मेघराज अधिकारी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६७

स्वीकृति - पत्र

त्रि.वि.मानविकी सङ्घाय स्नातकोत्तर तह (नेपाली) द्वितीय वर्षको दशौँ पत्रको आंशिक प्रयोजनका निम्ति मेघराज अधिकारीले तयार पार्नुभएको 'प्युठान जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका निम्ति स्वीकृत गरिएको छ ।

.....

(विभागीय प्रमुख)

प्रा.राजेन्द्र सुवेदी

.....

(शोधनिर्देशक)

प्रा.डा.मोतीलाल पराजुली

.....

(बाह्य परीक्षक)

शोधनिर्देशकको सिफारिस

‘प्युठान जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र श्री मेघराज अधिकारीले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । शोधका आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी लेखिएको प्रस्तुत शोधकार्यको उचित मूल्याङ्कनका निम्ति सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा. मोतीलाल पराजुली
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि,कीर्तिपुर ।

मिति : २०६७/०५/०६

कृतज्ञता ज्ञापन

उखानहरू लोक जीवनका अनुभवका सास्वत सत्य हुन् । जीवन भोगाइका क्रममा मानव सामाजमा आफ्ना अभिव्यक्तिलाई सरल सहज रोचक र प्रभावकारी बनाउनका लागि उखानको प्रयोग गरिन्छ । लामो कथानक, घटना तथा सन्दर्भलाई चोटिलो उद्गारका रूपमा प्रस्तुत भएर लोकसमाजको यथार्थतालाई बोल्ने काम उखानले गर्दछ । लोक समाजको लोकसाहित्यको फूलबारीमा मुस्कुराएका अनगिन्ती फूलहरू मध्ये उखान एउटा सुगन्धित फूल हो जसले छोटो उद्गारका रूपमा प्रयोग भई भाषालाई वास्नामय बनाएको हुन्छ । प्युठानी लोक जीवनमा चलन चल्तीमा रहेका उखानको बारेमा विस्तृत अध्ययन तथा विश्लेषण नगरिएको अवस्थामा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको शोधकार्यका लागि उक्त विषय चयन गरी लोकसमाजका लुकेर रहेका उक्तिहरूलाई संकलन, वर्गीकरण र विश्लेषण गरी मैले प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारेको छु ।

‘प्युठान जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन’ शीर्षक प्रस्तुत शोधपत्र आदरणीय विद्वान् गुरु डा. श्री मोतीलाल पराजुलीको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अति व्यस्त समयको बीचबाट पनि शोधपत्रको तयारीका क्रममा सल्लाह र सुझाव दिँदै सुमार्ग देखाइदिने उहाँप्रति चिर ऋणी छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र स्वीकृत गरी लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख श्री राजेन्द्र सुवेदीप्रति कृतज्ञ छु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा समयसमयमा आवश्यक सुझाव र सल्लाह दिँदै हौसला बढाइदिने नेपाली केन्द्रीय विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति आभारी छु ।

विविध समस्याहरूसँग सङ्घर्ष गर्दै मलाई कहिल्यै र कुनै पनि कुराको अभाव महशुस समेत गर्न नदिई अध्ययन कार्यलाई निरन्तरता दिन प्रेरित गर्नुहुने पूज्य बुबा शिरोमणि शर्मा तथा आमा रीतादेवी अधिकारीको आजीवन ऋणी छु । त्यसैगरी मेरो अध्ययन कार्यमा सहयोग पुर्याउने मेरा परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यो शोधपत्र तयार पार्दा विविध पक्षबाट प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष सहयोग गर्ने सम्पूर्ण आफन्त जनहरू, आफूले जानेका उखानहरू दिई सहयोग गर्ने श्री बराहक्षेत्र उ.मा.वि. बडाचौर, श्री गणेश उ.मा.वि. तिराम, श्री माण्डवी उ.मा.वि. नयाँगाउँ तथा कामाक्षी मा.वि. धोवाघाटका सम्पूर्ण शिक्षक तथा विद्यार्थीहरू र शोधपत्र लेखन कार्यमा बेलाबेलामा उत्साह तथा उखान सङ्कलनमा सहयोग पुर्याउने प्रकाश अधिकारी, मीनबहादुर पुन, बलु

गिरी, अनुराधा, कुशमला, प्रकृति, सन्तोषी, गणेश, वीरबहादुर लगायत सम्पूर्ण सहयोगीप्रति
म पूर्णतः कृतज्ञ छु । यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाईपका साथै प्राविधिक सहयोग गरिदिने
दुर्क कम्प्युटर सिस्टम, कीर्तिपुरका श्री दुर्कमान महर्जनलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली
केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

मिति: २०६७।०५।६

मेघराज अधिकारी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
क्याम्पस रोल नं.: १७४/०६४
परीक्षा रोल नं.: ३९३६
त्रि.वि.दर्ता नं.: ६-१-५४-४१७-९८
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

विषय-सूची

पहिलो परिच्छेद: शोधपरिचय	१-६
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ शोधपत्रको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधपत्रको महत्त्व र औचित्य	४
१.६ शोधपत्रको सीमाङ्कन	५
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	६
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	६
दोस्रो परिच्छेद: उखानको सैद्धान्तिक परिचय	७-२४
२.१ उखानको परिचय र परिभाषा	७
२.२ उखानको अन्य विषयसङ्गको सम्बन्ध	१०
२.२.१ उखान र टुक्काको सम्बन्ध	११
२.२.१.१ उखान र टुक्कामा पाइने समानता	१२
२.२.१.२ उखान र टुक्कामा पाइने असमानता	१२
२.२.२ उखान र गाउँखाने कथाको सम्बन्ध	१४
२.२.२.१ उखान र गाउँखाने कथामा पाइने समानता	१४
२.२.२.२ उखान र गाउँखाने कथामा भिन्नता	१५
२.३ उखानका विशेषता	१६
२.४ उखानको वर्गीकरण	१९
२.५ नेपाली उखानको अध्ययन परम्परा	२२
तेस्रो परिच्छेद : प्युठान जिल्लामा सङ्कलित उखानहरू	२५-६५
चौथो परिच्छेद: प्युठान जिल्लामा प्रचलित उखानको वर्गीकरण एवम् विश्लेषण	६६-१०४
४.१ परिचय	६६
४.२ प्युठान जिल्लामा प्रचलित उखानका विशेषता	६७
४.३ प्युठानी जनजीवनमा प्रचलित उखानको वर्गीकरण	७४
४.४ विषयात्मक आधारमा उखानको विश्लेषण :	७६
४.४.१ लोक विश्वास तथा जीवनदर्शनसम्बन्धी उखान :	७६
४.४.२ कृषि व्यवसायसम्बन्धी उखान	८०

४.४.३ सामाजिक जीवनसम्बन्धी उखान	८१
४.४.४ नीति तथा शिक्षासम्बन्धी उखान	८९
४.४.५ जातिसम्बन्धी उखान	९१
४.४.६ पशुपक्षी र जीवजन्तुसम्बन्धी उखान	९५
४.४.७ आर्थिक पक्षसंग सम्बन्धित उखान	९६
४.४.८ धर्म र संस्कृतिसम्बन्धी उखान	९८
४.४.९ प्रकृतिसम्बन्धी उखान	९९
४.४.१० स्थानीय विषयसम्बन्धी उखान	१०१
४.४.११ हास्यव्यङ्ग्यसम्बन्धी उखान	१०२
पाँचौं परिच्छेदः उपसंहार	१०५-१११
५.१ सारांश	१०५
५.२ निष्कर्ष	१०६
५.३ भावी अध्ययनका निमित्त सुझाव	११०
५.४ शब्दावली	११०
सन्दर्भग्रन्थ सूची	११२

